

Špecifiká rozvoja zónovaného vidieckeho regiónu

Iveta PAUHOFOVÁ*

Development Specifics of the Rural Region

Abstract

The aim of this article is to describe the possibilities of the rural development in Bratislava region in 2004 – 2006. The theories of the regional polarisation are major theoretical base to identify the Slovak regional differences and differences inside Bratislava region at hole. The article deals with the development potential in industry, market services, tourism and agriculture. It contents the results of SWOT analyse and the short-term activities to support rural development. The rural region is represented by 71 municipalities in districts Malacky, Pezinok, Senec and by parts of city Bratislava – Záhorská Bystrica, Vajnory, Jarovce, Rusovce and Čuňovo.

Key words: rural region, regional potential, SWOT analyse of region, industry, agriculture, tourism, market services, short-term activities to support regional development

JEL Classification: R11, R23, R58, Q1, L6, L8

Úvod

Zabezpečenie vyváženého sociálno-ekonomického vývoja jednotlivých regiónov Slovenska je i naďalej dôležitým determinantom úspešného pokračovania transformačného procesu. Objavujú sa aj ďalšie priority, ktoré môžu na prvý pohľad pôsobiť kontraproduktívne s vyrovnávaním regionálnych rozdielov, a to podpora konkurencieschopnosti podnikov s cieľom vytvoriť dlhodobé zdroje rozvoja.

Už východisková pozícia jednotlivých regiónov, daná rokom 1989, bola charakteristická disparitami, a to aj napriek intervenčnej politike štátu v období

* Ing. Iveta PAUHOFOVÁ, CSc., Prognostický ústav SAV, Šancova 56, 811 05 Bratislava 1;
e-mail: ipauhofova@yahoo.com

centrálneho plánovania. Po roku 1989 bolo možné registrovať prehlbovanie regionálnej diferenciácie a zvýrazňovanie rozdielov medzi centrami a perifériami Slovenska. K odstraňovaniu neprirodzených vývojových disparít má prispieť realizácia regionálnej politiky v priamej účinnosti s pripravenosťou využívania štrukturálnych fondov.

Pri aplikácii jednotlivých nástrojov regionálnej politiky v krajine, ktorá je novým členom EÚ, je determinujúce rozlišovať a akceptovať nielen reálne možnosti ekonomiky, ale aj teoretický rámec regionálnej ekonómie, umožňujúci vysvetlenie vzniku a prolongovania existencie regionálnych disparít. Podľa V. Baláža [1] vývoj regionálnej produkčnej štruktúry počas obdobia transformácie najlepšie vysvetľujú teórie regionálnej polarizácie.

Podľa jedného z predstaviteľov teórií regionálnej polarizácie – B. Myrdala by práve intervenčné regionálne politiky, ktoré sa často uplatňovali vo vyspelých európskych krajinách, mali byť zamerané na odstraňovanie negatívnych polarizačných efektov.¹

Typickým príkladom existencie výrazných regionálnych a vnútroregionálnych disparít uvedeného charakteru je Bratislavský kraj. Na jednej strane centrum, vybavené ekonomicky „silnou“ produkčnou základňou a adekvátnou infraštruktúrou, mladou a vzdelanou pracovnou silou, má schopnosť priťahovať investície s vysokou hladinou inovácií. Na druhej strane, periférie, s ekonomicky „slabou“ produkčnou základňou so štruktúrnym nedostatkom pracovných síl s vyššou mierou nezamestnanosti, kapitálovou poddimenzovanosťou, nízkou podnikateľskou aktivitou a neadekvátnou vybavenosťou infraštruktúrou, majú schopnosť priťahovať investície len s nižšou úrovňou inovácií.

Zásadným problémom z teoretického a praktického aspektu je otázka, či je možné – a ak áno, tak ako – odstraňovať tieto polarizačné efekty a dospieť k zabezpečeniu vyváženého regionálneho vývoja. Odpoveďou môže byť uplatňovanie kombinácie myrdalovských prístupov v podobe intervenčných regionálnych politík vo vyspelých európskych krajinách v 60. až 80. rokoch dvadsiateho storočia s prístupmi, ktoré si vyžadujú prehodnotenie úlohy národného štátu v ekonomike. Otázka ako odstraňovať polarizačné efekty a zabezpečiť vyvážený regionálny vývoj súvisí s realizáciou intervencie a jej metodiky v rámci inštitucionálneho zázemia regionálneho rozvoja.

Bratislavský kraj nepatrí medzi regióny, ktoré spĺňajú jednotlivé kritériá čerpania pomoci podľa Cieľa 1. V rámci tohto regiónu sa však nachádzajú oblasti, pre ktoré sú charakteristické výrazné štruktúrne problémy a javia známky úpadku

¹ U tohto autora [6] sa má na mysli časť pojednávajúca o nástrojoch regionálnej politiky orientovaných na odstraňovanie, resp. zmierňovanie polarizačných efektov, ako napríklad kapitálové transfery z centra do menej rozvinutých regiónov, infraštruktúrne projekty a niektoré selektívne bariéry v medziregionálnom obchode.

ekonomiky s dopadom na životnú úroveň vidieckeho obyvateľstva na periférii. Z tohto dôvodu sa hľadajú riešenia ako podporiť hospodársku a spoločenskú premenu týchto oblastí. Vypracovali sa analýzy, preukazujúce, že ide o oblasti prechádzajúce sociálno-ekonomickými zmenami v priemysle, poľnohospodárstve a v službách, o upadajúce vidiecke oblasti, ale aj o mestské oblasti s presne špecifikovanými ťažkosťami.

V súlade s požiadavkami Európskej komisie bol pre región NUTS II. Bratislava vypracovaný návrh oblastí, ktoré spĺňajú kritériá a požiadavky pre oblasti podpory spadajúce pod Cieľ 2. Išlo o tzv. *zónovanie* – vytvorenie vidieckeho regiónu na účely čerpania zdrojov zo štrukturálnych fondov EÚ. V cieľovom regióne sa nachádzajú územia okresov Malacky, Pezinok, Senec a mestské časti v okresoch Bratislava III (Vajnory), Bratislava IV (Záhorská Bystrica) a Bratislava V (Čuňovo, Jarovce, Rusovce), v ktorých žije 29 % obyvateľov regiónu Bratislava NUTS II. V súčasnosti sa realizácia podpory zmien uskutočňuje na základe spracovaného *Jednotného programového dokumentu Bratislava NUTS II. Cieľ 2*, ktorého riadiacim orgánom je Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, a časový horizont podpory zahŕňa obdobie 2004 – 2006. Dokument obsahuje základné charakteristiky hospodárskej základne cieľového regiónu a jej väzieb na formovanie trhu práce, stratégiu a priority rozvoja regiónu s prehľadom opatrení a financovania. Programový doplnok k dokumentu obsahuje konkretizáciu priorít, jednotlivých opatrení, cieľov, aktivít, očakávaných prínosov, typov podpory a informácie o tom, kto sú koneční prijímatelia a cieľové skupiny. Uvedené možno považovať za základný metodicko-inštitucionálny rámec na realizáciu podpory v cieľovom regióne.

Zámerom článku je poskytnúť podrobnejšie a aktuálnejšie výsledky jednotlivých analýz zameraných na súčasný stav v odvetví priemyslu, poľnohospodárstva a cestovného ruchu v dotknutom zónovanom regióne. Ide o analýzu stavu bezprostredne pred začiatkom programového obdobia podpory. Ambíciou je predstaviť aj širšie pohľady na možnosti rozvoja vidieckeho regiónu.² Cieľom je hlavne prispieť k rozpracovaniu jednotlivých priorít v oblasti vzájomných väzieb stanovených opatrení, predovšetkým v smere trvalo udržateľného rozvoja vidieckych oblastí v procese transformácie.

Pri analýzach sme využívali oficiálne publikované údaje, ako aj vlastné zisťovania, prepočty a odhady za obdobie 1999 až 2003. Pri skúmaní charakteristík regiónov na úrovni NUTS V sme využívali dotazníkový prieskum a expertné odhady.

² *Cieľový región*, ktorý vznikol zónovaním, má základné znaky vidieka (hustota obyvateľstva, miera zamestnanosti v poľnohospodárstve a pod.), a preto ho v príspevku označujeme tiež ako *vidiecky región*.

1. Charakteristika ekonomiky vidieckeho regiónu

Od naštartovania transformačných zmien je možné registrovať prehlbovanie rozdielov v dosahovaní ekonomickej úrovne centra, reprezentovaného jednotlivými okresmi Bratislavy ako celku, a okrajovými zónami, reprezentovanými okresmi Malacky, Pezinok a Senec. Tieto výrazné diferenciacie boli spôsobené znižovaním dôchodkov podnikov za odvetvie priemyslu, prepadom dôchodkov dosahovaných v poľnohospodárstve a nedostatočnou tvorbou nových ekonomických aktivít v terciárnej sfére. Len v centre sa lokalizovali nové podniky, s výrazným podielom v oblasti trhových služieb. Zahraniční investori uprednostňovali predovšetkým centrálnu zónu pred okrajovými z ekonomických, ale aj z inštitucionálnych dôvodov. V posledných rokoch dochádza k postupnému presunu ich záujmu smerom k okrajovým zónam do oblasti trhových služieb a priemyslu. Napriek veľmi vhodným prírodným podmienkam na hospodárenie poľnohospodárskych podnikov, ich vývoj v oblasti dôchodkovosti naznačuje stagnáciu. Z pohľadu nových podmienok vyplývajúcich zo vstupu Slovenska do EÚ je nevyhnutné očakávať zásadné zmeny v organizačnej štruktúre podnikov prvovýroby, ako aj v samotnej štruktúre výroby

1.1. Nevyhnutnosť zmien v štruktúre priemyselnej výroby a v jej väzbách na terciárnu sféru

V hospodárstve skúmaného vidieckeho regiónu má priemyselná produkcia a zamestnanosť obyvateľstva v priemysle tradíciu a dominantné postavenie predovšetkým v oblasti Záhoria, reprezentovaného Malackami a Stupavou.

Celý vidiecky región má podiel na tržbách za realizované vlastné výkony a tovar v priemysle na ukazovateli za Bratislavský kraj len 4,7 %, na ukazovateli za Slovensko 1,9 %.³ Pritom postavenie priemyslu Bratislavského kraja v rámci ekonomiky Slovenska je mimoriadne dôležité, čo prezentuje takmer 22 %-ný podiel priemyslu tohto kraja na hrubej pridanej hodnote vytvorenej v priemysle za Slovensko.

V regióne pôsobí 330 priemyselných podnikov s takmer 90 %-ným zastúpením obchodných spoločností s ručením obmedzeným. Počet zamestnancov je 10 158, čo predstavuje 13,8 % všetkých zamestnaných v priemysle za kraj. Na rozdiel od centrálnej zóny kraja, v sledovanom vidieckom regióne sa po roku 1999 zaznamenala tendencia mierneho rastu zamestnanosti v priemysle výraznejšie len za okres Malacky.⁴ Priemerná nominálna mesačná mzda predstavuje

³ Pritom ide o zlepšenie pozície v bezprostrednom predvstupovom období v porovnaní s obdobím pred rokom 2003.

⁴ Výrazný nárast zamestnanosti je za rok 2003 práve za Malacky (index 2003/2002 je 159,3).

16 888 Sk, čo je len 74,4 % mzdy zamestnanca v priemysle za kraj.⁵ Najvyššia úroveň produktivity práce z tržieb z priemyselnej činnosti sa dosahuje v okrese Malacky. Exportná orientácia priemyselnej činnosti je lokalizovaná predovšetkým v priemyselných podnikoch okresu Malacky a jej podiel na celkovom vývoze vidieckeho regiónu je takmer 60 %.

V odvetvovej štruktúre priemyselnej bázy vidieckeho regiónu je zastúpený strojársky, elektrotechnický, textilný, chemický, potravinársky, drevospracujúci priemysel a priemysel stavebných látok. Z pohľadu rozmiestnenia priemyselných činností v regióne – v okrese Malacky je strojársky, elektrotechnický, chemický, textilný priemysel a priemysel stavebných látok; v okrese Senec má dominantné postavenie strojársky a elektrotechnický priemysel; v okrese Pezinok je alokovaný potravinársky, drevospracujúci a strojársky priemysel.

Súčasná priemyselná báza vidieckeho regiónu prechádza obdobím zmien štruktúry priemyselných výrobní. Takýto proces prináša nároky na transfer nových technológií do priemyslu, inováciu výrobkov, zvyšovanie ich kvalitatívnych parametrov.

Z pohľadu ekonomiky podnikov to predstavuje významnejší nárast pridanej hodnoty a dôchodkov. Priemyselné a technologické parky na Záhorí môžu nadviazať na úspešné pôsobenie podniku Volkswagen. Umožnia alokovať nové zahraničné investície s vyššou úrovňou inovácií.

Po rozšírení dopravnej infraštruktúry v časovom horizonte do roku 2006 sa vytvoria nové možnosti pre cezhraničnú spoluprácu a výraznejšiu deľbu práce. Vzniknú nové pracovné miesta pre obyvateľov nielen vidieckeho regiónu.⁶

Sú pripravované, a čiastočne sa už aj realizovali projekty priemyselných parkov v Stupave a v Malackách. Zámerom je aj priemyselný park Jarovce-Kittsee. Ambiciózny projekt technologického parku Eurovalley v Malackách má byť zameraný na rozvoj *high* technológií, softvérového priemyslu, výskumu a vzdelávania.⁷

Efektívne využitie uvažovaného priemyselného potenciálu regiónu je determinované vývojom v oblasti malého a stredného podnikania. Súvisí s adaptačnou schopnosťou obyvateľstva na meniace sa ekonomické podmienky. Región

⁵ Priemerná mesačná mzda v podnikoch priemyslu vidieckeho regiónu sa za posledný rok zvýšila o 2 047 Sk, avšak jej podiel na priemernej mzde v podnikoch priemyslu za Bratislavský kraj sa znížil o 5 percentuálnych bodov.

⁶ Podľa vypracovaných štúdií má región potenciál na zriadenie 30 priemyselných a technologických parkov, kde je možnosť vytvorenia približne 90 000 pracovných miest.

⁷ Je otvorený od roku 2002. Svoj záujem o lokalizovanie závodu v rámci parku prejavil aj švajčiarsko-nemecký koncern Glas Trosch AG, ktorý by mal začať s prevádzkou v roku 2005. V počiatočnej fáze plánuje zamestnať 300 ľudí, v cieľovom období až takmer 1 000. Okrem priamych zamestnancov sa ráta aj s pracovníkmi v ťažbe a doprave pieskov. Podľa názoru odborníkov sú šance ďalších parkov po rozbehnutí Eurovalley obmedzené.

Záhorie je oblasťou s najnižšou podnikateľskou aktivitou meranou počtom fyzických či právnických osôb na 1 000 obyvateľov v rámci skúmaného vidieckeho regiónu (FO/1000 obyv.: 65 %, PO/1000 obyv.: 13,5 %).⁸

1.2. Výraznejšie uplatňovanie nových funkcií poľnohospodárstva a nižšia priorita pri podpore rozvoja odvetvia

Poľnohospodárstvo vidieckeho regiónu má podiel na pridanej hodnote za poľnohospodárstvo Slovenska 7 %, na realizovaných tržbách 6,5 % a na nákladovosti 6,4 %. Hrubá poľnohospodárska produkcia z hrubého obratu predstavuje podiel viac ako 82 % na ukazovateli za Bratislavský kraj.⁹ Pomer rastlinnej produkcie k živočíšnej produkcii je 33 : 67, za kraj 37 : 63.¹⁰ Najlepšie pôdno klimatické podmienky sú v okrese Senec.

V poľnohospodárstve, lesníctve a chove rýb hospodári 101 podnikov, prevažne obchodné spoločnosti typu s r. o.¹¹ Poľnohospodárske družstvá ako najstaršia forma hospodárenia na pôde sú výraznejšie zastúpené len v okresoch Senec a Pezinok. Z pohľadu výmery má v regióne najväčšie zastúpenie družstevný sektor – 59 %, verejný a štátny sektor tvorí 37 %, zvyšok je súkromný sektor a nezaraďená pôda. Najväčší počet samostatne hospodáriacich roľníkov je v okrese Senec – 346.¹²

Kým v roku 1992 pracovalo v pôdohospodárstve 7 606 zamestnancov, tak v roku 2003 už len 2 198 (prepočítané počty).¹³ Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca v poľnohospodárstve predstavuje 80,1 % mzdy zamestnanca regiónu a len 63,7 % mzdy zamestnanca za Bratislavský kraj.¹⁴ V štruktúre zamestnaných v poľnohospodárstve predstavujú robotníci 64,5 (traktoristi 26 %, remeselníci a opravári 14,5 % a ostatní manuálni zamestnanci 59,5 %).

Podniky hospodária na rozlohe 88 000 ha poľnohospodárskej pôdy. Prevláda orná pôda – 79,7 %. V okrese Senec je percento zornenia až 94 %. Tomu zodpovedá aj vysoká priemerná cena pôdy za 1 ha v regióne. Predstavuje takmer

⁸ V oblasti Malokarpatskej – Pezinok, FO/1000 obyv.: 80 %, PO/1000 obyv.: 17,5 %, v Podunajskej oblasti – Senec, FO/1000 obyv.: 87,2 %, PO/1000 obyv.: 18,00 %.

⁹ Štatistika za organizácie s 20 a viac zamestnancami.

¹⁰ Vráťane odhadov hrubej poľnohospodárskej produkcie aj za organizácie do 19 zamestnancov, súkromne hospodáriacich roľníkov a drobných pestovateľov a chovateľov je tento pomer 53 : 47.

¹¹ V roku 2003 ukončilo svoju činnosť 15 poľnohospodárskych podnikov (13 % z celkového počtu podnikov prvovýroby).

¹² Ich podiel na podnikajúcich fyzických osobách je v tomto okrese až 8 %, kým v okrese Pezinok 4,8 % a Malackách len 3,8 %.

¹³ K poklesu zamestnanosti dochádzalo plynule, v roku 2003 výraznejšie za Pezinok a Senec, kým zamestnanosť v Malackách za odvetvie pôdohospodárstva stagnovala.

¹⁴ Napriek nárastu priemernej nominálnej mzdy v poľnohospodárstve vidieckeho regiónu, jej podiel na mzde zamestnanca za Bratislavský kraj, ako aj na mzde za zamestnanca vidieckeho regiónu sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím znížil.

1,6-násobok ceny za 1 ha poľnohospodárskej pôdy za Slovensko a 1,2-násobok za 1 ha ornej pôdy za Slovensko. Zastúpené sú aj trvalé trávne porasty (10,2 %) a viniče (5,3 %). Najvyšší podiel na výmere poľnohospodárskej pôdy vidieckeho regiónu má okres Malacky 38,9 %, na ornej pôde okres Senec 39,5 %. Vinice sú najvýznamnejšie zastúpené v okrese Pezinok a ovocné sady v okresoch Malacky a Senec.

Efektívnostné parametre výroby v pomere k pridanej hodnote na 1 zamestnanca v poľnohospodárstve regiónu predstavujú 1,24-násobok ukazovateľa za SR. Produkčná schopnosť pôdy v pomere k hrubej poľnohospodárskej produkcii na 1 ha poľnohospodárskej pôdy predstavuje 1,5-násobok ukazovateľa za SR.

Zodpovedajúce zmeny poľnohospodárskej výroby v regióne závisia od zvýšenia mimoregionálneho spotrebiteľského dopytu po potravinách, zvýšenia mimoregionálneho a vnútroregionálneho spracovateľského dopytu po poľnohospodárskych komoditách a od efektívneho využívania dotačného systému konečnými príjemcami. Dôležité je aj reálne fungovanie trhu s poľnohospodárskou pôdou, spracovanie kvalitných podnikateľských zámerov pre zmeny štruktúry výroby v poľnohospodárstve a pre činnosti s priamou väzbou na poľnohospodársku výrobu. Je zjavné, že uplatňovanie nového systému podpory v poľnohospodárstve v súvislosti s našim členstvom v EÚ vytvorí výrazne menší manévrovací priestor pre prvovýrobcov aj v skúmanom cieľovom regióne.

1.3. Cestovný ruch – rozhodujúci determinant rozvoja terciárnej sféry vo vidieckom regióne

V regióne sú veľmi vhodné podmienky na rozvoj tohto segmentu ekonomiky z dôvodu prírodných daností v blízkosti aglomeračného centra – Bratislavy a blízkosti hraníc s Rakúskom, Maďarskom a Českou republikou. Ďalším dôvodom je vybavenosť dopravnou infraštruktúrou a trhovými službami spojenými s cestovným ruchom. Miera využitia existujúceho potenciálu závisí od vývoja spotrebiteľského, predovšetkým mimoregionálneho dopytu, úrovne zvyšovania a stabilizovania kvality poskytovaných služieb, ako aj rozšírenia a skvalitnenia dopravnej, technickej a informačnej infraštruktúry.

Územie regiónu bolo v roku 2003 vybavené v 101 ubytovacích zariadeniach cestovného ruchu v 1 499 izbách 4 050 lôžkami (lôžka v hoteloch predstavujú len 46,5 %). Okrem toho je v okrese Malacky a Senec kapacita 5 800 miest na voľnej ploche (Kamenný mlyn a Slnečné jazerá).¹⁵ Vybavenosť lôžkami vo vidieckom regióne predstavuje 34,7 % kapacity Bratislavského kraja a vybavenosť miestami na voľnej ploche 85 % kapacity kraja.

¹⁵ V porovnaní s rokom 2001 došlo k viac ako dvojnásobnému nárastu kapacít na voľnej ploche, vzniklo 12 nových prevádzok ubytovacieho charakteru, kapacita ubytovania sa rozšírila o 192 izieb a 643 lôžok.

V štruktúre návštevníkov ubytovacích zariadení je vyšší podiel domácich návštevníkov – cca 62 %, v počte prenocovaní je podiel regiónu na ukazovateli za kraj 26,5 %.¹⁶ Iba 36,6 % prenocovaní je v hoteloch, kde nocovalo len 33,5 % zahraničných návštevníkov. Kapacity všetkých ubytovacích zariadení sa využívajú v intervale od 32,1 % v okrese Senec po 13,3 % v okrese Malacky. Priemerný počet prenocovaní u domácich návštevníkov sa pohyboval v intervale od 2,2 po 2,1; zahraničných v intervale od 3,4 do 2,3. Tržby ubytovacích zariadení za vidiecky región sa podieľajú na tržbách ubytovacích zariadení za Bratislavský kraj len 8,5 %. V reštauračných a ubytovacích službách pôsobí aj 747 živnostníkov nezapísaných v obchodnom registri.

V regióne pracuje 2 193 zamestnancov v obchode, pohostinstve a ubytovaní v organizáciách s počtom zamestnancov 20 a viac. Priemerná mzda zamestnanca v tejto oblasti predstavuje 91,6 % priemernej mesačnej mzdy za kraj. Produktivita práce z tržieb za vlastné výkony a tovar spolu predstavuje 1,3-násobok ukazovateľa za kraj. Priemerná nominálna mesačná mzda je priestorovo veľmi diferencovaná. Najmä ak skúmame tento ukazovateľ podľa druhu vlastníctva organizácie (rozdiely oproti prímeru + 8 163 Sk až 6 396 Sk, priemer je 19 145 Sk).

Zvýšenie návštevnosti je podmienené spracovaním a zodpovedajúcim využitím detailných marketingových štúdií jednotlivých segmentov služieb. Dôležitý je rast a udržanie kvality týchto služieb v dlhšom časovom horizonte. Nie je postačujúce, aby niektoré základné aktivity boli zastrešované len na úrovni mestských a obecných úradov v podobe informačných materiálov, resp. len v rovine popisu prostredia vo forme osamelých letákov v ubytovacích zariadeniach. Vytvorenie a realizácia ucelenejšieho produktu cestovného ruchu, ako súhrnu jednotlivých na seba nadväzujúcich služieb, umožní výraznejšiu tvorbu pridanej hodnoty za trhové služby. Predpokladá to širšiu spoluprácu podnikateľov poskytujúcich rôzne druhy služieb v oblasti cestovného ruchu napríklad s podnikateľmi remeselníkmi, so slobodnými povolaniami, školami a s občianskymi združeniami. Aj realizácia technologického parku v skúmanom vidieckom regióne by mala znamenať z pohľadu aktivít cestovného ruchu vybavenie tohto priestoru zodpovedajúcou úrovňou stravovacích a ubytovacích kapacít, ako aj ďalšími službami, ktoré patria k vybavenosti už existujúcich technologických parkov v Európe.¹⁷

¹⁶ Možno zaznamenať mierny rast podielu zahraničných návštevníkov, ako aj podielu v počte prenocovaní na ukazovateli za kraj. Pritom sa však znížil podiel prenocovaní v hoteloch, ako aj podiel prenocovaní zahraničných návštevníkov v hoteloch. Zvýšila sa aj produktivita práce meraná z tržieb za vlastné výkony a tovar.

¹⁷ Klasickým príkladom úspešnosti poskytovaných služieb v oblasti cestovného ruchu je technologický park Sofi Antipoli neďaleko Antibes vo Francúzsku. Má sa na mysli jeho príspevok k výraznému rastu ekonomického potenciálu územia, zamestnanosti a k trvalo udržateľnému rozvoju regiónu.

2. Rozvojová báza vidieckeho regiónu

Prezentácia jednotlivých špecifik vidieckeho regiónu umožňuje rozvinúť úvahy o možnostiach jeho rozvoja v širšom zábere. Vo všeobecnej rovine ide o charakteristiky štruktúry rozvojového potenciálu na báze výsledkov analýzy SWOT.

2.1. Silné a slabé stránky potenciálu

Najdôležitejšími determinantmi na vytvorenie rozvojovej bázy určitého regiónu je odhalenie jeho silných a slabých stránok prostredníctvom skúmania jednotlivých prvkov štruktúry potenciálu.

Medzi silné stránky skúmaného vidieckeho regiónu patrí:

- *prírodný potenciál:*

- umožňuje existenciu rozvinutého poľnohospodárstva pri dosahovaní veľmi dobrých efektívnostných parametrov, vysokej intenzite rastlinnej a živočíšnej výroby, rozvíjanie vinohradníckej tradície, pestovanie zeleniny a ovocia pre mimoregionálny trh,
- podmieňuje existenciu širokého spektra trhových služieb v rámci cestovného ruchu a vytváranie produktov cestovného ruchu s vysokou schopnosťou tvorby pridanej hodnoty,
- je príťažlivý pre migráciu obyvateľov z centra, umožňuje v plnej miere plniť rekreačnú funkciu vidieka;

- *polohový potenciál:*

- určuje v stredoeurópskom priestore s bezprostrednou blízkosťou centra – Bratislavy vytváranie dopravných, ekonomických a kultúrnych väzieb s ekonomicky vyspelými regiónmi Rakúska, Maďarska a Českej republiky,
- umožňuje výraznejšie profitovanie z existencie priemyselnej základne Bratislavy a jej väzieb pri reštrukturalizácii priemyslu vidieckeho regiónu v porovnaní s inými regiónmi,
- disponuje dostatkom voľných plôch a pozemkov pre investície v regióne;¹⁸

- *časť infraštruktúrneho potenciálu:*

- tá, ktorá umožňuje ľahšiu dostupnosť a saturovanie potrieb vidieckeho obyvateľstva v oblasti zdravotníctva prostredníctvom zariadení nadregionálneho významu alokovaných v Bratislave,
- tá, ktorá zrýchľuje v technickej oblasti pohyb obyvateľov, tovarov a služieb;

- *kultúrny potenciál:*

- umožňuje rozvinutie aj ľudových tradícií a ich zakomponovanie do produktov cestovného ruchu,

¹⁸ Medzi najdôležitejšie investície z pohľadu efektov pre regionálny rozvoj patrí realizácia technologického parku.

- determinuje užšie vzájomné prepojenie a vyššiu mieru zainteresovanosti vidieckych komunít pri účasti na sociálnych a ekonomických zmenách regiónu.

K slabým stránkam, ktoré naznačujú pretrvávajúce a existenciu negatívnych trendov a predstavujú menej atraktívny priestor, patrí:

- *v oblasti ekonomického potenciálu:*

- znižovanie dôchodkov poľnohospodárskych podnikov aj v dôsledku poklesu pestovateľských plôch zeleniny a ovocia a výmery vinogradov, nízka intenzita živočíšnej výroby v porovnaní s danosťami územia a technickými kapacitami, dôsledky nefungovania trhu s poľnohospodárskou pôdou na ekonomiku podnikov, malý záujem o vytváranie podnikov v oblasti agroturistiky a vidieckej turistiky,
- pomalá reštrukturalizácia priemyslu vidieckeho regiónu,
- nestabilita vo formovaní trhových služieb, predovšetkým na úrovni malého a stredného podnikania, dosahovanie nízkych efektívnych a kvalitatívnych parametrov v oblasti služieb cestovného ruchu, nedostatočné využívanie tradícií vidieka pri generovaní nových produktov cestovného ruchu,
- relatívne nízka koncentrácia zahraničných investícií,
- nízka podnikateľská aktivita,
- nerozvinutý trh s pôdou;

- *v oblasti infraštruktúrneho potenciálu:*

- nízka úroveň vybavenosti územia informáciami o možnostiach podnikania, podmienkach podnikania a o lokalizácii investícií, nízka úroveň vybavenosti územia informáciami o produktoch cestovného ruchu a možnostiach komplexného využitia jeho prírodného potenciálu,
- nedobudovaná vodovodná a kanalizačná sieť, nedostatok čistiarní odpadových vôd (ČOV), výskyt neriadených skládok odpadu,
- nedostatočná priepustnosť vstupných komunikácií do Bratislavy – obmedzená dochádzka za prácou;

- *v oblasti demografického potenciálu:*

- tendencia „starnutia“ vidieckeho obyvateľstva,
- nízka vzdelanostná úroveň obyvateľstva, profesná štruktúra nevyhovujúca v plnej miere potrebám reštrukturalizujúceho sa priemyslu,
- nízka adaptačná schopnosť obyvateľstva na meniace sa ekonomické a sociálne podmienky.

2.2. Rozvojový potenciál a ohrozenia

Realizácia nasledujúcich príležitostí môže prispieť k efektívnejšiemu využitiu rozvojového potenciálu vidieckeho regiónu, rozšíriť jeho silné stránky a, naopak, potlačiť slabé stránky:

Zväčšiť príspevok poľnohospodárstva na raste ekonomickej výkonnosti regiónu:

- výraznejším prepojením so spracovateľmi pri výrobe ekologicky čistých potravín, spoločnou finalizáciou a zabezpečením odbytu;
- podporovaním rozvoja malého a stredného podnikania zameraného na agroturistiku a vidiecku turistiku (vytváranie združení na poskytovanie ubytovania, stravovania i animačných programov rôznej dĺžky, aplikovaných v rámci siete obcí zapojených do programov na rôzne účely, ich rozšírením až za hranice do Českej republiky a Rakúska);
- zvýšením intenzity živočíšnej výroby a rozširovaním plôch s pestovaním menej známych a exportne výhodných poľnohospodárskych komodít.

Zväčšiť príspevok priemyslu na raste ekonomickej výkonnosti regiónu:

- využitím vedeckovýskumnej základne pri reštrukturalizácii priemyslu (vybudovanie technologických a priemyselných parkov, transfer nových technológií do priemyselných odvetví a prechod na viac sofistikované aktivity, zvyšovanie exportnej výkonnosti, podpora rozvojových zámerov v oblasti elektrotechnického, potravinárskeho, chemického a strojárkeho priemyslu);
- zintenzívnením cezhraničnej spolupráce s Rakúskom, Maďarskom a Českou republikou, zakladaním spoločných výrobných podnikov aj s finalizáciou na území vidieckeho regiónu (aj v polohe malého a stredného podnikania);
- rozšírením územnej siete kooperácie v dodávateľských vzťahoch, budovaním regionálnych podnikateľských sietí, vytváraním podmienok na vstup zahraničných investícií, vytváraním informačno-poradenských centier na podporu malého a stredného podnikania);
- zakladaním a rozvojom malého a stredného podnikania v oblasti informačných technológií a služieb pre priemysel s možnosťou tvorby vysokej pridanej hodnoty.

Zväčšiť príspevok cestovného ruchu na raste ekonomickej výkonnosti:

- využitím tradícií, zvykov a remesiel vidieka a implantovaním ich jednotlivých prvkov do nových produktov služieb cestovného ruchu, zabezpečením stability kvalitatívnych parametrov služieb cestovného ruchu s predpokladom rastu návštevnosti a stálej klientely z pohľadu spokojnosti;
- rozvoj cezhraničnej spolupráce aj v oblasti investovania.

V oblasti potenciálu infraštruktúry:

- skvalitnením dopravného systému vidieckeho regiónu a jeho prepojením na dôležité medzinárodné ťahy vrátane hraničných priechodov spájajúcich regióny susediacich štátov;
- podpora rozvoja bytovej výstavby a skvalitnenie existujúceho bytového fondu.

Medzi základné ohrozenia rozvojového potenciálu patrí:

- nedostatok interných finančných zdrojov, nedostatočný záujem externých investorov,
- nedoriešené vlastnícke vzťahy a málo rozvinutý trh s pôdou,
- obmedzenia odvetvového charakteru – špecifické pre poľnohospodárstvo (zadlženosť poľnohospodárskych podnikov, odbytové problémy, zábery poľnohospodárskej pôdy v dôsledku urbanizácie, nedostatočná ochrana produkcie domácej proveniencie zo strany štátu), pre priemysel (spomalenie štruktúrnych zmien, neadekvátna ponuka pracovných síl v štruktúre profesií na trhu práce z pohľadu potrieb reštrukturalizácie priemyslu, znižovanie konkurencieschopnosti výrobov jednotlivých odvetví priemyslu), pre cestovný ruch (devastácia prírodného potenciálu, neudržiavanie kvalitatívnych parametrov v stravovacích a ubytovacích zariadeniach, neinovačný prístup pri vytváraní produktov služieb cestovného ruchu, neobnovené kultúrne pamiatky).

3. Podpora rozvoja vidieckeho regiónu v krátkodobom časovom horizonte

Na podporu regionálneho rozvoja región NUTS II. Cieľ 2 uplatňuje nasledujúce priority:¹⁹

- podpora a oživenie hospodárskej činnosti,
- trvalo udržateľný rozvoj vidieckych oblastí v procese transformácie.

Podmienky využitia štrukturálnych fondov sú určené na podporu hospodárskej a spoločenskej premeny oblastí, ktoré prechádzajú štruktúrnymi zmenami. Z pohľadu problémov skúmaného regiónu je akútna potreba riešiť otázky súvisiace s podnikaním vo väzbe na poddimenzovaný kapitál, nevyhovujúcu infraštruktúru služieb na podnikanie a rozvoj ľudských zdrojov v smere vyššej úrovne zamestnanosti.

Vzhľadom na danosti regiónu pre rozvoj cestovného ruchu je potrebné zabezpečiť rast jeho konkurencieschopnosti. Špecifickosť regiónu, z aspektu významnej funkcie odvetvia poľnohospodárstva, orientuje riešenie problémov v smere trvalo udržateľného rozvoja vidieka do oblastí diverzifikácie poľnohospodárskych činností.

Nedostatok finančných zdrojov obcí je vážnou bariérou zabezpečenia trvalo udržateľného rozvoja vo vidieckom priestore, preto má podpora renovácie a rozvoja obcí mať svoje miesto medzi oblasťami intervencie.

¹⁹ Cieľový región definuje svoje priority a opatrenia v rámci Cieľa 2 a Cieľa 3 v zmysle kapitoly I čl. I Nariadenia Rady ES č. 1260/1999. Pri plnení zámerov sa orientuje aj podľa *Šmernice pre programy 2000 – 2006*.

V stanovených prioritách sú teda obsiahnuté nosné problémové roviny vidieckeho regiónu, ktoré možno riešiť za pomoci štrukturálnych fondov EÚ. Nastoľuje sa otázka, ktoré opatrenia pomôžu riešiť dotknuté oblasti z krátkodobého aspektu (horizont 2004 – 2006), a ktoré z dlhodobého (horizont napr. 20 rokov)? V krátkodobom časovom horizonte môžu byť totiž položené len základy napríklad na diverzifikáciu poľnohospodárskych činností. Je to spojené na jednej strane s náročnosťou zavádzania nových, náhradných výrobných procesov v poľnohospodárskej výrobe z aspektu tak reprodukcie zvierat, ako aj špecifik rastlinnej výroby. Na druhej strane, s prihliadnutím na nízku adaptačnú schopnosť vidieckeho obyvateľstva na meniace sa ekonomické a sociálne podmienky, nie je adekvátne očakávať ani výrazné efekty v diverzifikácii celej vidieckej ekonomiky v krátkodobom časovom horizonte. Možno očakávať len postupné zlepšovanie ekonomických príležitostí a sociálnych podmienok a predpokladať, že povedú k stabilizácii a k rozvoju ľudských zdrojov na vidieku.

Je reálne, že v krátkodobom časovom horizonte uspejú a prinesú želaný efekt predovšetkým opatrenia zamerané na budovanie inštitucionálnej stránky realizácie projekčnej činnosti a samotná projekčná činnosť nasmerovaná na úzku spoluprácu s koncovými prijímateľmi pomoci. Čím vzdialenejšie bude projektovanie a realizácia pomoci od konečných prijímateľov pomoci, tým nižší efekt želaného cieľa možno očakávať.

Opatrenia pod prvou prioritou by mali byť v projekčnej činnosti zamerané na:

- rozvoj podnikateľských aktivít založených na využívaní miestnych surovín, projekty na efektívne využitie potenciálu regiónu, zvyšovanie zamestnanosti (všetky obce);

- rozvoj remesiel a tradičnej ľudovomeleckej výroby, projekty na zvyšovanie zamestnanosti, ich prepojenie s projektmi na rozvoj cestovného ruchu – vytváranie nových produktov služieb cestovného ruchu, napríklad tvorivé dielne orientované na špecifické skupiny (tábory zahraničných umelcov, stretnutia znevýhodnených skupín mládeže a pod.), (všetky obce, s výnimkou blízkosti priemyselných parkov);

- revitalizácia potravinárskeho priemyslu, projekty na zvyšovanie zamestnanosti a konkurencieschopnosti potravinárskej výroby (výroba ekologických potravín, zlepšovanie kvality výrobkov, zdravotnej nezávadnosti a exportnej schopnosti);

- služby pre podnikanie a ekonomické poradenstvo, projekty na vytvorenie inovačných centier, podnikateľských inkubátorov, parkov, služieb zabezpečujúcich *promotion* firiem, konferencie, semináre, výstavy, marketing, manažment, dizajnové poradenstvo, informačné technológie (v blízkosti priemyselných parkov a na miestach s danosťami pre rozvoj cestovného ruchu).

Opatrenia pod druhou prioritou by mali byť v projekčnej činnosti zamerané na:

- rozvoj vidieckej turistiky a agroturistiky, projekty na využívanie prírodných daností s prepojením na poľnohospodársku výrobu a tradičné remeslá – ich prezentácia v rámci animačných programov (všetky obce, s výnimkou blízkosti priemyselných parkov), stabilizácia a rozvoj poľnohospodárskej výroby: projekty na obnovu sádov a vinogradov, rozvoj odbytových centier a skladovacích kapacít – v rámci agroturistiky;

- rozvoj technickej a sociálnej infraštruktúry, projekty na dobudovanie infraštruktúry s cieľom zvýšiť kvalitu života (dobudovanie napojenia na vodovodnú sieť a kanalizáciu, výstavba ČOV, riadených skládok, separovanie odpadu, budovanie geriatrických stravovacích a ubytovacích objektov obecného významu, vytvorenie centier pomoci v kríze obecného významu, vytvorenie miest prvého kontaktu – pre podnikateľov, návštevníkov a pod. pod jednou strechou (združené obce);

- obnova ľudových tradícií a zvykov, projekty zamerané na rozvoj vidieckych komunít (múzeum obce – život a práca v minulosti, folklórne skupiny, starší rozprávajú a učia – cez remeslá až k vyšívaniu, programy aktívnych žien a pod.), projekty by mohli byť previazané aj s projektmi podporujúcimi rozvoj vidieckej turistiky (všetky obce, združené obce);

- obnova a údržba kultúrnych pamiatok a verejných priestranstiev: projekty na zvyšovanie zamestnanosti a rozvoj vidieckych komunít (všetky obce s hodnotným pamiatkovým potenciálom, združené obce).

Multiplikačné efekty pri realizácii jednotlivých opatrení je možné dosiahnuť dôkladným zmapovaním oblastí podpory zo štrukturálnych fondov podľa kategorizácie Európskej komisie (EK) a premietnutím týchto poznatkov do takej štruktúry projektov, ktorá poistí pokrytie regiónu finančnou pomocou vo všetkých relevantných oblastiach. Neznalosť oblastí intervencie a nepostúpenie týchto informácií spracovateľom projektov a konečným prijímateľom pomoci môže znamenať nielen jej nedostatočné využitie v prvých rokoch členstva, ale najmä dlhodobé slabé základy pre adekvátne partnerstvo v náročnom otvorenom európskom priestore.

Záver

Zámerom článku bolo poskytnúť aktuálne výsledky jednotlivých analýz zameraných na charakterizovanie súčasného stavu v odvetví priemyslu, poľnohospodárstva a cestovného ruchu v cieľovom vidieckom regióne, reprezentovanom 71 obcami v rámci okresov Malacky, Pezinok, Senec a mestskými časťami Vajnory, Záhorská Bystrica, Rusovce, Jarovce a Čuňovo. Cieľom bolo prispieť aj k rozpracovaniu priorít v oblasti vzájomných väzieb stanovených opatrení, predovšetkým v smere trvalo udržateľného rozvoja vidieckych oblastí v procese

transformácie. Analyzovaný región nepatrí do klasicky ponímaných vidieckych regiónov, ale ide o súbor prímestských okresov, výrazne ovplyvnených suburbanizačnými zmenami. Výsledky analýz potvrdzujú pretrvávajúce výrazné diferenciácie v dosiahnutých sociálno-ekonomických parametroch medzi centrom a perifériou dotknutého regiónu Bratislava NUTS II. Od roku 2003 je možné registrovať mierny pozitívny posun tak v rovine produkčných, ako aj efektívnostných parametrov za jednotlivé odvetvia ekonomiky vidieckeho regiónu.

Úroveň zabezpečenia multifunkčnosti skúmaného vidieckeho regiónu je daná jeho disponibilným prírodným, demografickým, ekonomickým, infraštruktúrnym, kultúrnym potenciálom a sociálnou vybavenosťou. Perspektívy dosiahnutia vyššej ekonomickej úrovne súvisia s realizovaním rozvojových zámerov na základe trvalej udržateľnosti ekonomického a sociálneho vývoja regiónu v priamej väzbe na potenciál, ktorý reprezentuje blízkosť Bratislavy ako hlavného mesta krajiny a sídla kraja. Dôležitým determinantom ekonomického a kultúrneho rozvoja regiónu je aj využitie blízkosti hraníc Rakúska, Maďarska a Českej republiky.

Medzi najzávažnejšie základné ohrozenia realizácie rozvoja patrí nedostatok interných finančných zdrojov regiónu. Z tohto dôvodu sa pozornosť aktérov zainteresovaných na rozvoji vidieckeho regiónu zameriava na tie aktivity, ktoré môžu prispieť k rastu ekonomickej výkonnosti a podporiť rast zamestnanosti regiónu; možno ich financovať aj z externých zdrojov. Táto podpora má svoj presne špecifikovaný zámer, spadá pod Cieľ 2, ktorý obhospodaruje štrukturálne fondy EÚ. Pre podmienky cieľového regiónu sú stanovené priority obsahujúce nosné problémové roviny vidieckeho regiónu. Majú podporiť a oživiť hospodárske činnosti a zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj vidieckych oblastí v procese transformácie. Opatrenia na zabezpečenie jednotlivých priorít sú stanovené na časový horizont 2004 – 2006. Ich realizovanie však iste tento časový úsek presiahne. To korešponduje aj s prolongovaním priorít pre ďalšie programové obdobie 2007 – 2013, kde naďalej zostáva orientácia na postupné vyrovnávanie rozdielov v sociálno-ekonomickej úrovni života obyvateľov regiónov nových a pôvodných členov EÚ.

Dosiahnutie multiplikačných efektov pri realizácii jednotlivých opatrení je možné nielen dôkladným zmapovaním oblastí podpory zo štrukturálnych fondov podľa kategorizácie EK, ale predovšetkým premietnutím týchto poznatkov do takej štruktúry projektov, ktorá zaistí pokrytie regiónu finančnou pomocou vo všetkých relevantných oblastiach. Táto forma pripravenosti, spolu s permanentnou kooperáciou na príprave projektov s konečnými prijímateľmi pomoci, môže prispieť k zodpovedajúcemu využitiu financií z fondov EÚ v prvých rokoch členstva, a tak položiť dlhodobé silné základy pre skutočné partnerstvo v náročnom otvorenom európskom priestore.

Literatúra

- [1] BALÁŽ, V.: Trendy v regionálnom rozvoji SR: ekonomická teória a prax. [Rukopis článku.] Bratislava: Prognostický ústav SAV 2004.
- [2] BAROŠOVÁ, M. – DVORSKÁ, D. – HRIVNÁK, Ľ. – KUŠNÍROVÁ, E. – MATEČNÁ, G. – PAUHOFOVÁ, I. – SIVÁK, M. – WELTZIEN, C. CH.: Jednotný programový dokument NUTS II – Bratislava Cieľ 2. Bratislava: Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR 2003. 97 s.
- [3] BÚŠIK, J.: Verejná správa a regionálny rozvoj. [Študijné a informačné publikácie, č. 7.] Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave 2003.
- [4] Súborné publikácie. [Bulletin.] Bratislava: Krajská správa Štatistického úradu SR v Bratislave 1999, 2000, 2001, 2002, 2003.
- [5] Koncept rozvojovej vízie Bratislavského samosprávneho kraja. Bratislava: Krajský úrad v Bratislave 2002.
- [6] MYRDAL, G.: Economic Theory of Underdeveloped Regions. London: Duckworth 1957.
- [7] Regionálne porovnania v Slovenskej republike 1999, 2000, 2001, 2002, 2003. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- [8] Regionálny hrubý domáci produkt a ukazovatele regionálnych účtov SR 1995 – 2000. Bratislava: Štatistický úrad SR október 2002.
- [9] Vybrané údaje o regiónoch v Slovenskej republike 1999, 2000, 2001, 2002, 2003. Bratislava: Štatistický úrad SR.